

۲۰۶۲۲۴۱

اسلامی حقوق

تحلیل حقوقی قراردادها و بیع متقابل
در مبادلات نفتی ایران

مؤلف:

رحیم دلانی میلان
وکیل پایه یک دادگستری

جمهوری اسلامی ایران
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

سنجش دانش

انتشارات سنجش

سرشناسه	: دلانی میلان، رحیم، ۱۳۶۳-
عنوان و نام پدیدآور	: تحلیل حقوقی قراردادهای بیع متقابل در مبادلات نفتی ایران [کتاب] / مولف رحیم دلانی میلان.
مشخصات نشر	: تهران : گروه آموزشی مدرس: سنجش و دانش، ۱۳۹۸.
مشخصات فیزیکی	: ۱۱۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۲۱۶-۳۱-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: قراردادهای نفت و گاز -- ایران
موضوع	: Oil and gas leases -- Iran
موضوع	: نفت -- ایران -- قراردادهای
موضوع	: Oil and gas leases -- Iran
رده بندی کنگره	: HD۹۵۷۶
رده بندی دیویی	: ۳۳۸/۲۷۲۸۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۷۳۶۷۸۹

عنوان: تحلیل حقوقی قراردادهای بیع متقابل در مبادلات نفتی ایران

مولف: رحیم دلانی میلان

ناشر: انتشارات سنجش و دانش

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

صفحه آرای: مهدیه مخبری

طراح جلد: مهتاب دوستی

ناظر: نسرین خانی

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

«کلیه حقوق برای مؤلف محفوظ است»

بها: ۲۵۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۱۰	فصل اول پیشینه تاریخی و مفاهیم
۱۱	پیشینه تاریخی
۱۲	اصول حاکم بر قراردادهای صنعت نفت ایران
۱۳	قواعد مشترک در قراردادهای صنعت نفت ایران
۱۵	تحلیل و آسیب‌شناسی انواع قراردادهای بالادستی صنعت نفت و گاز در ایران از نظر نقاط ضعف و قوت، انگیزه، تمایزات و ساختار قراردادی
۱۶	ماهیت خاص بیع متقابل به عنوان نهاد حقوقی
۱۸	انواع و اقسام قراردادهای بیع متقابل
۲۲	قراردادهای بیع متقابل منعقد شده در بخش نفت و گاز ایران
۳۷	تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها و کلید واژه‌ها
۳۸	مفهوم و تعریف بیع
۴۱	تعریف بیع بین‌الملل
۴۴	تعریفی بر قراردادهای بیع متقابل در صنعت نفت
۴۸	فصل دوم بررسی جایگاه قرارداد بیع متقابل در حقوقی داخلی و چالش‌های آن
۴۹	جایگاه معاملات بیع متقابل در قوانین و مقررات
۴۹	از دیدگاه قانون اساسی
۵۱	دیدگاه موافقان تصویب مجلس
۵۲	دیدگاه مخالفان تصویب مجلس

۵۳	از دیدگاه قوانین عادی
۵۵	اصول حقوقی و قوانین حاکم بر قرارداد بیع متقابل در ایران
۵۵	اصول حاکم
۵۷	قوانین حاکم
۵۸	حل و فصل اختلافات
۵۸	انحلال قرارداد
۵۹	علل اتخاذ قرارداد بیع متقابل به عنوان قرارداد متناسب «در ایران»
۶۱	تحلیلی از انگیزه‌ها و موانع در انعقاد انواع قراردادهای نفتی
۶۲	الزامات قانونی اتخاذ قراردادهای بیع متقابل
۶۲	قانون اساسی
۶۳	الزامات برنامه‌های توسعه اقتصادی
۶۴	الزامات بودجه‌ای
۶۵	آثار اقتصادی قرارداد بیع متقابل
۶۶	لزوم تحول قراردادی در چهارچوب قراردادهای بیع متقابل ایران
۶۸	بررسی نقاط ضعف و قوت قراردادهای بیع متقابل در قراردادهای بالادستی صنعت نفت و گاز ایران
۶۹	بررسی نقاط قوت قراردادهای بیع متقابل در بخش بالادستی صنعت نفت و گاز ایران برای کشور میزبان
۷۰	بررسی نقاط ضعف قراردادهای نفتی بیع متقابل برای کشور میزبان
۷۲	چهارچوب قراردادهای نسل سوم بیع متقابل
۷۴	چالش‌های قراردادهای بیع متقابل برای صنعت نفت و گاز ایران
۷۴	تعیین سقف هزینه‌های نفتی قراردادهای بیع متقابل
۷۶	عدم انعطاف ابزارهای مالی در قراردادهای بیع متقابل

۷۷	عدم حساسیت پیمانکاران در افزایش هزینه ها و طولانی شدن اجرای پروژه ها
۷۸	کوتاه بودن مدت قرارداد
۸۰	نارسایی در تولید صیانتی میدان
۸۲	قرارداد بیع متقابل به عنوان ترتیبات فاینانس
۸۳	عدم انعطاف پذیری در برنامه کار و بودجه
۸۴	عدم انتقال فناوری و دانش
۸۷	فصل سوم بررسی جایگاه بیع متقابل در حقوق خارجی و چالش های آن
۸۸	تفاوت بیع بین المللی با بیع داخلی
۸۸	از لحاظ رژیم حقوقی
۸۹	از لحاظ ماهیت قواعد
۸۹	از لحاظ مراجع حل اختلاف
۹۰	از لحاظ ثمن معامله
۹۰	عدم شمول مقررات مربوط به بیع بین المللی بر همه انواع بیع
۹۱	قراردادهای بیع متقابل از دیدگاه آنستیرال و کمیسیون اقتصاد اروپا
۹۳	بررسی قرارداد بیع متقابل بر اساس نظریه ی حقوق مستقل قرارداد های تجارت بین الملل
۹۴	ویژگی های قراردادهای بین المللی
۹۴	انبساط فیزیکی و رو به تزاید بودن قراردادهای بین المللی
۹۴	انتقاض شکلی و حقوقی روابط تجاری بین المللی
۹۴	منابع خاص حقوق قراردادهای بین المللی
۹۵	پویایی علمی قراردادهای بین المللی
۹۵	تجربی بودن متدها در قراردادهای بین المللی

- ۹۶..... انعطاف پذیری در قراردادهای بین‌المللی
- ۹۶..... چالش‌های قراردادهای بیع متقابل برای پیمانکار یا سرمایه‌گذار خارجی
- ۹۶..... فقدان تعدد دولت و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به سرمایه‌گذاران خارجی
- ۹۸..... تبعات و آثار تغییر قوانین جمهوری اسلامی ایران
- ۱۰۰..... عدم حضور و دخالت پیمانکار در دوره بهره برداری و تولید
- ۱۰۲..... داشتن حق توقیف مد پس از اکتشاف
- ۱۰۳..... محدودیت پرداخت از محل تولیدات همان میدان
- ۱۰۴..... عدم امکان ثبت زمین ایرانی
- ۱۰۶..... منابع

www.ketab.ir

مقدمه

مشکل جذب سرمایه‌گذاری خارجی همواره یکی از دغدغه‌های اصلی مسئولین نظام جمهوری اسلامی بوده است. پس از وقوع انقلاب و غالب شدن فضای انقلابی، به هرگونه درخواست جذب سرمایه و تأمین مالی پروژه‌های اقتصادی از کشورهای خارجی با دیدی سیاسی و همراه با شک و تردید نگریده شد که باعث از دست رفتن فرصت‌های مناسب برای توسعه اقتصادی و پیشرفت کشورمان شد. از طرفی با وضع تحریم‌های سیاسی-اقتصادی از جانب سازمان ملل و کشورهای غربی، سرمایه‌گذاران خارجی نیز برای آوردن سرمایه خود به کشور با مشکلاتی مواجه شدند. گذشته از موانع سیاسی-موانع حقوقی نیز در راه جلب سرمایه خارجی وجود داشته و دارد که از آن جمله می‌توان به اصول ۴۴، ۴۵، ۷۷، ۸۱ و ۸۲ قانون اساسی اشاره کرد. البته پس از گذشت نزدیک به دو دهه از انقلاب ایران مسئولیت با وضع قوانینی در جهت حمایت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، درصدد رفع موانع مذکور برآمدند که از آن جمله می‌توان به قانون اجازت ثبت شعبه یا نمایندگی شرکتهای خارجی، قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، قوانین و مقررات مربوط به تاسیس مناطق آزاد تجاری و... اشاره کرد.

یکی از اقداماتی که نزدیک به ۱۷ سال است از سوی دولت اقتصادی کشور به منظور جلب سرمایه‌گذاری خارجی بالاخص در صنعت نفت و گاز باب شده، قراردادهای بیع متقابل^۱ یا آنچه در ایران بیع متقابل مصطلح شده می‌باشد. در کار تحقیقی پیش رو، این نوع از قراردادها به عنوان یکی از شیوه‌های جذب غیر مستقیم سرمایه خارجی که چند سالی است به

^۱ سرمایه‌گذاری غیر مستقیم: منظور از سرمایه‌گذاری غیر مستقیم این است که شرکت یا موسسه تجارتهای خارجی اقدام به تشکیل شرکت فرعی یا شعبه در ایران ننماید، بلکه از طریق اعطای وام یا کمک‌های فنی و تخصصی در منافع حاصله از یک کار یک موسسه صنعتی در ایران سهمیه گردد. (نصیری، مرنضی، حقوق چند ملیتی، نشر اول، نشر دانش امروز، ص ۱۳۳)

منظور دور زدن موانع جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۱ می‌باشد که گرچه سابقه آن در کشور ما طولانی نیست ولی در دیگر نقاط دنیا دارای قدمتی به نسبت دیرینه می‌باشد.

این تحقیق ابتدا به بررسی تجارت متقابل می‌پردازد، و به عنوان لازمه کار معاملات بیع متقابل و دیگر اقسام تجارت متقابل را منحصراً تبیین می‌کند. پس از آن جایگاه قانونی قراردادهای بیع متقابل به عنوان ابزاری که در پروژه‌های بالادستی نفت و گاز کشور جای خود را به خوبی باز کرده است بررسی خواهد شد. همانطور که ذکر شد به دلیل آنکه این نوع از قراردادها خارج از صنعت نفت و گاز و حوزه‌های مرتبط با آن در کشورمان کاربرد چندانی ندارد، در مبحث دوم این نوشتار به صورت ویژه به بررسی قراردادهای بیع متقابل نفتی و اصول و قواعد و ویژگی‌هایی که حاکم بر این قراردادها می‌باشد می‌پردازد.

دلیل انتخاب این موضوع به عنوان کار تحقیقی وجود مباحث عمده تجارت بین‌الملل در این قرارداد می‌باشد به گونه‌ای که نظام یک قرارداد بیع متقابل کلاس درس بسیار مناسبی برای کسانی است که به این گرایش از حقوق علاقه دارند. از رایج بودن این قرارداد در صنعت نفت و گاز کشور و به عنوان تجارت عمده کشور ایران، تا مباحث مربوط به انتقال فن‌آوری قانون حاکم حل و فصل اختلافات نحوه بازپرداخت هزینه‌ها، نوع ارز و... همگی عناوینی هستند که داخل در مباحث حقوق تجارت بین‌الملل جای می‌گیرند.

کار تحقیقی پیش رو قصد آن را دارد که قراردادهای بیع متقابل را به عنوان شیوه‌ای مناسب در جهت سرمایه‌گذاری غیر مستقیم خارجی در صنعت نفت و گاز کشور، که هم استقلال و حاکمیت کشور را بر این منابع استراتژیک حفظ خواهد معرفی و تحلیل نماید و ضمن تأکید و شناساندن نقاط قوت آن، نقاط ضعف آن را نیز بازگو و درصدد ارائه راهکار برآید همچنین

^۱ - سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از نظر کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد آنگاه عبارت است از سرمایه‌گذاری که متضمن مناسبات بلندمدت بوده و منعکس‌کننده کنترل و نفع مستمر شخص حقیقی یا حقوقی مقیم یک کشور در شرکتی در خارج موطن سرمایه‌گذار باشد. (موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی تضمین سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، چاپ اول، بهار ۸۶، صص ۴، یاورقی)

سعی خواهد کرد به این سوال که آیا قراردادهای بیع متقابل به عنوان مصداق بارز یک قرارداد دولتی^۱ نیاز به تصویب مجلس خواهد داشت یا خیر آن پاسخ روشن دهد و در انتها نیز اصول و چارچوبی که باید در قراردادهای بیع متقابل نفتی و به عنوان نسل سوم و جدید این قراردادها رعایت شود که در عمل نیز اخیراً به کار گرفته می‌شود را بیان می‌دارد.

قرارداد بیع متقابل، یکی از شیوه‌های تجارت متقابل است که در زبان فارسی آن را خرید بازیافتی و بازخرید نیز ترجمه کرده‌اند. در معاملات بیع متقابل از یک سو ماشین‌آلات، تجهیزات تولیدی، یک کارخانه کامل از سوی دیگر عرضه کننده به کشور دیگری صادر می‌گردد و در مقابل، محصولاتش که به طور مستقیم یا غیر مستقیم به وسیله همین تسهیلات تولید شده بابت تمام یا بخشی از بهاء این تسهیلات، در مدت زمان معینی دریافت می‌شود.

در اوایل دهه ۱۳۷۰ کشور ما فاقد سرمایه و تکنولوژی لازم برای افزایش تولید نفت خام بود. در همین راستا در سال ۱۳۷۴ تعدادی از پروژه‌ها را به منظور جذب مشارکت خارجی به شکل قراردادهای بیع متقابل تعریف کرد. قرارداد بیع متقابل یا همان بیع متقابل نوعی از قراردادهای بین‌المللی است که میان دو کشور انعقاد می‌یابد و کشوری به عنوان پیمانکار کارخانه، ماشین‌آلات و تجهیزات تولیدی به کشور دیگر صادر می‌کند و ازای آن در مدت زمان معینی از محصولاتش که به طور مستقیم و یا غیر مستقیم از تکنولوژی و تجهیزات خودش به دست آمده استفاده می‌کند.

در این نوع از قراردادهای خدماتی که بین وزارت نفت و یک کشور سیوم برای انجام پروژه‌های تخصصی بسته شد، در نظر گرفته شد وقتی پروژه تکمیل می‌شود، تمام بخش‌های پروژه تحت مدیریت وزارتخانه قرار گیرد.

در اصل قرارداد بیع متقابل بدین منظور طراحی شد تا تضمین کننده حاکمیت و مالکیت دولت بر منابع نفت و گاز کشور باشد؛ چرا که این روش سرمایه‌گذاری به دولت اجازه می‌دهد

^۱ . State contract

سرمایه‌های خارجی و خدمات و دانش فنی را جذب کرده و در این حال هزینه مبادلات خارجی را کاهش و ظرفیت صادرات را افزایش دهد. در پروژه‌های بیع متقابل، سرمایه‌گذار خارجی تمام هزینه‌های اولیه و نگهداری پروژه را انجام داده و کنترل کامل آن را به محض انجام پروژه، به شریک ایرانی منتقل می‌کند.

قراردادهای بیع متقابل در پروژه‌های بالادستی صنعت نفت و گاز ایران از زمان انعقاد اولین قرارداد در سال ۱۳۷۳ هجری شمسی تاکنون که صنعت نفت و گاز جمهوری اسلامی ایران نسل سوم این نوع قراردادها را در دستور کار خود قرار داده، مواجه با انتقادهای عدیده‌ای بوده است که بعضی از انتقادهای جانبی پیمانکاران بین‌المللی نفتی و یا سرمایه‌گذاران خارجی و برخی دیگر از طرف دانشمندان، صاحب نظران منتقد داخل کشور در داخل و یا خارج از صنعت نفت و گاز ایران مطرح شده است. که در این مجموعه به تفصیل در مورد هر یک از این موارد و چالش‌های بیع متقابل در حقوق داخلی و خارجی بحث خواهیم نمود.

در تحقیقات انجام شده به موارد ذیل برخورد شد.

الف) پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بیع متقابل (بازخرید متقابل)» توسط آقای جانمرد صادقی، استاد راهنمای آن دکتر ربیعا اسکینی و استاد مشاوران دکتر نجاد علی الماسی در دانشگاه قم در سال ۱۳۸۱ به نگارش درآمده و محقق به این کتاب می‌رسد که: معامله بیع متقابل یا بیع متقابل شکلی از تجارت متقابل و یکی از شیوه‌های تأمین مال سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است که در آن عرضه می‌کند و تعهد به بازخرید محصول تولیدی ناشی از این تجهیزات و تکنولوژی و کارخانه کلید در دست را عرضه می‌کند و تعهد به بازخرید محصولات تولیدی ناشی از این تجهیزات و تکنولوژی در ازای بهای آن می‌کند و یا بهای آن از طریق بازدهی پروژه سرمایه‌گذاری موضوع قرارداد صورت گیرد.

ب) پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «تحلیل حقوقی مکانیسم بیع متقابل^۱ در قراردادهای نفتی ایران» توسط آقای اسدالله صحرانورد و به راهنمایی دکتر بهروز اخلاقی در سال ۱۳۶۲ و در دانشگاه تهران به نگارش درآمده و محقق به این نتیجه می‌رسد که: قراردادهای بیع متقابل در سالهای اخیر به عنوان مهمترین وجه مشخصه صنعت نفت و گاز ایران در آمده و قراردادهای متعددی نیز با کمپانیها و سرمایه‌گذاران خارجی تحت این قالب منعقد شده است.

ج) پایان نامه کارشناسی ارشد با موضوع «حقوق و تعهدات ناشی از قراردادهای سرمایه‌گذار، مشترک و بیع متقابل در حوزه‌ی صنعت نفت با تأکید بر نقش آن در انتقال تکنولوژی» توسط آقای محسن مطور و به راهنمایی دکتر مهدی زاهدی و به مشورت دکتر فیصل عامری در سال ۱۳۸۹ در دانشگاه علامه طباطبایی به نگارش درآمده و محقق به این نتیجه می‌رسد که: قرار گرفتن در جایگاه مناسب، هدفی است که به خوبی در سند چشم‌انداز بیست ساله کشور بیان شده: دستیابی به جایگاه اول در صنعت نفت منطقه با استفاده از قابلیت‌های انسانی، مالی و صنعتی کشور و ایجاد رزش افزوده در نتیجه صدور دانش فنی در سطح گسترده با افزایش سهم صدور دانش فنی. "حجم بالای ذخایر نفتی، وجود میدان‌های نفتی بزرگ باعث شده که نقش این قراردادها در صنعت نفت روز به روز بیشتر شود.

د) پایان نامه کارشناسی ارشد با موضوع «جایگاه بیع متقابل نفتی در نظام حقوقی ایران» توسط آقای خلیل آسایش و به راهنمایی دکتر علی انصاری، در سال ۱۳۵۰ و در دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم سابق) به نگارش درآمده و محقق به این نتیجه می‌رسد که: بیع متقابل در صنعت نفت و گاز ایران تا اندازه‌ای با مفهوم متعارف آن در تجارت متقابل بین‌المللی فرق دارد.